

OCENE IN POROČILA

Marijan Britovšek, »Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem«, Ljubljana 1964 (Slovenska Matica, Razprave in eseji, 5).

Dolga je vrsta domačih in tujih zgodovinarjev, ki se zavzeto pogloblja v študij agrarne zgodovine in obdeluje njeno obsežno problematiko iz raznih zornih kotov. Pri študiju agrarne zgodovine namreč ne gre samo za interpretacijo zunanje strani družbenih odnosov, temelječih na velikosti posesti, na primer za interpretacijo odnosa zemljiški gospod : podložnik — in podobno. Gre za mnogo več, za študij intenzivnosti obdelovanja polja in racionalnega gospodarjenja v gozdu, za preučevanje strukture živinoreje, za vprašanje cen agrarnih proizvodov skozi daljša obdobja zgodovine, za napore, da bi se povečal hektarski donos na obdelanih površinah, itd. Tu ne kaže naštevati niti piscev niti vseh smeri agrarne zgodovine, ker sta to — kar se tiče slovenske zemlje — v najnovjšem času dobro opravila Sergij Vilfan v svoji Pravni zgodovini Slovencev, Ljubljana 1961, na več mestih na straneh 528 do 549, in seveda Britovšek sam v obravnavani knjigi na straneh 11—19.

Geografsko si je avtor izbral za svoje preučevanje osrednji del slovenskega narodnostnega ozemlja, to je Kranjsko v svojih tradicionalnih deželnih oziroma političnih mejah, časovno pa zajema obdobje od srednjega veka do sredine druge polovice 19. stoletja. Na ta način mu je uspelo prikazati pa tudi raztolmačiti glavno dogajanje, glavne spremembe v fevdalni agrarni strukturi. S tem, da si je izbral Kranjsko, si je ustvaril veliko prednost: vse vire, ki jih seveda ni malo, je mogel preštudirati v enem samem mestu. Tako je mogel temeljito analizirati, primerjati in resumirati bogato gradivo agrarnozgodovinskega značaja. S tem je postala študija izhodišče za podobne obdelave slovenskega dela Štajerske, slovenskega dela Koroške in za Goriško.

Ce bi avtor napisal podobno študijo za manjši del ozemlja, na primer samo za postojnsko kresijo, za ljubljansko kotlino ali dolino Krke, bi seveda ne dobil takšnih rezultatov, kakršne je dobil pri preučevanju vse kranjske dežele. Vsekakor je smiselno, da si je za študijo izbral Kranjsko kot enoto, ker je ta po reliefu zelo razgibana, po agrarni strukturi izredno pisana, po kulturni in politični vlogi pa osrednja slovenska dežela.

Britovškova monografija Razkroj fevdalne agrarne strukture se glede tematike deli v tri velike oddelke. Prvi obdeluje temo, ki bi ji enostavno mogli reči »srenja in služnosti, njihov obseg, pomen in vpliv v fevdalni agrarni strukturi«. Za njeno obdelavo so bila potrebna tri poglavja: 1. Razdeljevanje srenjskih pašnikov in gozdov (str. 41—78), 2. Gozdne služnosti na Kranjskem (str. 79—120), 3. Pašne služnosti na Kranjskem (str. 121—146). V nekem določenem smislu je ves prvi oddelek enota zase in ga lahko kot takega študiramo. Odstavki pod naslovom »Stanje živinoreje v pašniškogospodarskem sistemu«, ki so nanizani na str. 129—146, so lahko ali »poglavje« točke 3 ali pa prehodno poglavje k naslednjemu oddelku.

Ta naslednji oddelek je naslovljen »Prehod na bolj smotrne oblike kmetovanja in uvajanje novih kultur na Kranjskem v drugi polovici 18. in v prvi polovici 19. stoletja«. Avtor zapusti srenje in služnosti in se loti teme, ki jo moremo imenovati »gospodovo in podložnikovo posestvo, medsebojni odnosi, agrotehnični prevrat na teh posestvih, uvedba novih kultur, vpliv kmetijskih družb«. Nastanek in funkcija srenje ter skrb zanjo se močno razlikujejo od nastanka in funkcije gospodovega ali podložnikovega posestva in skrbi za njih. Zato so bili odnosi prvih ali drugih posestev do srenje precej — da se tako izrazim — svojevrstni pa tudi bojeviti. — Drugi oddelek obsega tekst na straneh 147—258. Kronološko seveda ni nadaljevanje prvega oddelka, saj sta si predmeta obeh oddelkov pravzaprav sodobnika; razlikujeta se le po problematiki.

Tretji oddelek »Odkup in uravnava zemljiških dolžnosti« (str. 259—299) je v bistvu razplet odnosov, ki jih avtor tolmači v prvih dveh oddelkih, toda ta razplet poteka že na osnovi gospodarskega liberalizma v letih 1850—1880. Med veleposestniki in posestniki, torej med nekdanjimi zemljiškimi gospodi in podložniki, se je odvijal bolj ali manj srdit boj za čim večje iztisenjenje dobička iz naslova »odkup in uravnava zemljiških dolžnosti«, ki so ga razni faktorji odločili v korist veleposestnikov in večjih posestnikov. Majhna posestva, ki so se težko vzdrževala že v fevdalnem agrarnem gospodarstvu, so se pokazala v novih razmerah kapitalističnega gospodarstva kot nerentabilne agrarnogospodarske enote. Komaj so mogla zadovoljiti svoje skromne domače potrebe ali pa tudi tega ne; tržišču so ponujala le svojo delovno silo. Ker še ni bilo na slovenskem ozemlju številne industrije, ki bi zajemala delovno silo s teh posestecev, je ta otekala v obliki izseljevanja v državo, ki so zaradi svojih gospodarskih potreb v velikih množinah vsrkavale odvišno delovno silo tudi s slovenskega ozemlja ali vsaj njegovih določenih delov.

Problem proletarizacije slovenske vasi se je zaostril zlasti po končanih agrarnih operacijah. Vprašanje zemljske rente je zaradi take izvedbe in uravnave zemljiških dolžnosti, kakršna je bila, dobila novo vrednost.

Avtor je v glavnem rešil vse probleme, ki se morejo v taki sintezi postaviti in rešiti. Dal je dober historiat glavnih operacij; zato bo monografija nujno potrebni priročnik vsakomur, kdor bo pisal o slovenski vasi po letu 1880 ali o poznejših agrarnih reformah. Seveda jo bodo morali preštudirati tudi neagrarni gospodarski zgodovinarji.

Jože Sorn

Adriano Dal Pont, Alfonso Leonetti, Massimo Massara; »**Giornali fuori legge. La stampa clandestina antifascista 1922—1943**«, ANPPA, Roma 1964, 340 str., 96 ilustr.

Nacionalna zveza italijanskih protifašističnih političnih preganjancev — ANPPA je izdala tretjo knjigo z dokumentacijo o protifašističnem boju v obdobju 1922—1943 kot prispevek k proslavi dvajsetletnice italijanskega odporiškega gibanja. Leta 1958 je izšla knjiga »Il Prezzo della Libertà«, nato 1961 »Aula IV«, ki vsebuje vse procese proti antifasistom pred posebnim sodiščem, 1964 pa obravnavano delo »Giornali fuori legge«.

Po uvodu, ki prikazuje razvoj svobode tiska v Italiji, obravnava knjiga najprej fašistično prizadevanje za okrnitev in likvidacijo demokratičnega tiska, zatem pa razvoj ilegalnega tiska, ki je sledil ukinitvi opozicijskega časopisja. Delo je razdeljeno na dva dela: tisk v pollegalni dobi in tisk v ilegali. Prvi del (str. 27—104) vsebuje poglavja o fašističnih napadih na tiskarne in tiskarsko osebje v letih pred prihodom fašistov na oblast in o komunističnem glasilu »L'Ordine nuovo«, ki ga je urejala skupina okoli Gramscija in ki je postal po prihodu fašizma na oblast prvi italijanski ilegalni časopis. Ta del zaključuje poglavje o fašistični zakonodaji, katere namen je bil zatreti ves opozicijski tisk.

V prvem delu so omenjeni tudi fašistični napadi na tiskarne delavskih in slovenskih listov v Julijski krajini. Na strani 28—29 je opisan požig tiskarne komunističnega glasila »Il Lavoratore«, kakor ga je doživel dopisnik ameriškega časopisa »New York World«. Opozoriti je na napačno ugotovitev na koncu poglavja (str. 36), da je bil »Il Lavoratore« ukinjen v avgustu 1923. Tržaški prefekt je namreč prepovedal izhajanje lista za nedoločen čas že 6. julija, ne pa šele avgusta, nakar je »Il Lavoratore« ponovno izhajal od marca 1924 do novembra 1925 z novo numeracijo. V kroniki fašističnega nasilja se govori zgolj o italijanskem delavskem listu »Il Lavoratore«; omenjeni so tudi napadi na tiskarno slovenskega narodnega glasila »Edinost«. Toda napadi na slovensko delavsko glasilo »Delo«, ki ga je tiskala ista tiskarna kot »Il Lavoratore«, sploh niso omenjeni. Avtorji so »Delo« prvič omenili v tretjem poglavju (str. 81), kjer ga štejejo kot eno izmed redkih komunističnih listov, ki so še izhajali legalno v letih 1923—1924, toda iz odstavka sledi, kakor da je ta list šele tedaj začel izhajati.

Drugi del knjige (str. 105—314) obravnava v posameznih poglavjih ilegalne časopise, ki so jih izdajali komunisti, sindikati, socialisti in katoliki ter druge protifašistične organizacije, kakor so npr. Giustizia e Libertà, Alleanza nazionale, La Giovane Italia itd. Posebna poglavja so namenjena še tisku med drugo svetovno vojno do